

MARKAZIY OSIYODA TRANSPORT DIPLOMATIYASINING RIVOJLANISHI VA O'ZBEKISTONNING O'RNI

Beknazarov Nodir Beknazar o'g'li

Sirdaryo tumani 35-maktabda tarix fani o'qituvchisi,

Sirdaryo viloyati, Sirdaryo tumani, O'zbekiston

<https://orcid.org/0009-0008-3043-9942>

beknazarovnodirbek831@gmail.com

+998 94 162 14 14

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23310955>

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi Markaziy Osiyoda transport diplomatiyasining shakllanishi va rivojlanishining tarixiy bosqichlari, mintaqaviy transport-kommunikatsiya aloqalarining kengayishi hamda O'zbekistonning ushbu jarayonlardagi o'rni tahlil qilinadi. Xususan, 2016–2025-yillarda O'zbekiston tomonidan ilgari surilgan transport-logistika tashabbuslari, xalqaro transport yo'laklarini rivojlantirish, temiryo'l va avtomobil transporti sohasidagi davlatlararo hamkorlik, tranzit salohiyatini oshirish hamda mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani mustahkamlash masalalari yoritiladi. Shuningdek, transport diplomatiyasining davlatlararo siyosiy munosabatlar, iqtisodiy xavfsizlik va xalqaro savdo aloqalarini rivojlantirishdagi tarixiy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, O'zbekiston, transport diplomatiyasi, tashqi siyosat, xalqaro munosabatlar, mintaqaviy hamkorlik, transport yo'laklari, tranzit salohiyati, transport infratuzilmasi, logistika, temiryo'l transporti, xalqaro savdo, iqtisodiy integratsiya, ko'p tomonlama diplomatiya, diplomatik tashabbuslar.

Аннотация: В тезисе анализируются исторические этапы становления и развития транспортной дипломатии в Центральной Азии, расширение региональных транспортно-коммуникационных связей, а также роль Узбекистана в этих процессах. В частности, рассматриваются

транспортно-логистические инициативы, выдвинутые Узбекистаном в 2016–2025 годах, развитие международных транспортных коридоров, межгосударственное сотрудничество в сфере железнодорожного и автомобильного транспорта, повышение транзитного потенциала и укрепление региональной экономической интеграции. Кроме того, раскрывается историческое значение транспортной дипломатии в развитии межгосударственных политических отношений, обеспечении экономической безопасности и расширении международных торговых связей.

Ключевые слова: Центральная Азия, Узбекистан, транспортная дипломатия, внешняя политика, международные отношения, региональное сотрудничество, транспортные коридоры, транзитный потенциал, транспортная инфраструктура, логистика, железнодорожный транспорт, международная торговля, экономическая интеграция, многосторонняя дипломатия, дипломатические инициативы.

Abstract: This thesis analyzes the historical stages of the formation and development of transport diplomacy in Central Asia, the expansion of regional transport and communication links, and Uzbekistan's role in these processes. In particular, it examines the transport and logistics initiatives proposed by Uzbekistan in 2016–2025, the development of international transport corridors, interstate cooperation in railway and road transport, efforts to enhance transit capacity, and measures to strengthen regional economic integration. It also highlights the historical significance of transport diplomacy in developing interstate political relations, ensuring economic security, and expanding international trade relations.

Keywords: Central Asia, Uzbekistan, transport diplomacy, foreign policy, international relations, regional cooperation, transport corridors, transit capacity, transport infrastructure, logistics, railway transport, international trade, economic integration, multilateral diplomacy, diplomatic initiatives.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida xalqaro transport-kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirish, davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish hamda mintaqaviy integratsiya jarayonlarini jadallashtirish xalqaro munosabatlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, Yevropa va Osiyo qit'alari o'rtasidagi strategik geografik hududda joylashgan Markaziy Osiyo davlatlari uchun transport diplomatiyasi tashqi siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mintaqaning xalqaro dengiz portlariga bevosita chiqish imkoniyatlari cheklanganligi transport yo'laklarini diversifikatsiya qilish, tranzit salohiyatini oshirish va qo'shni davlatlar bilan o'zaro manfaatli hamkorlikni mustahkamlash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tarixan Markaziy Osiyo Buyuk ipak yo'lining muhim chorrahalardan biri sifatida Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo-iqtisodiy hamda madaniy aloqalarni bog'lab turgan. Mustaqillik yillarida mintaqa davlatlari o'zlarining milliy transport tizimlarini shakllantirish, xalqaro savdo yo'nalishlariga chiqish va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratdilar. Biroq transport-kommunikatsiya tarmoqlarining o'zaro bog'liqligi, ayrim chegara va tranzit cheklovlari, shuningdek, infratuzilma imkoniyatlaridagi tafovutlar mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirishda diplomatik muzokaralarning ahamiyatini oshirdi.

2016-yildan boshlab O'zbekiston tashqi siyosatida Markaziy Osiyo davlatlari bilan yaxshi qo'shniçilik, o'zaro ishonç va manfaatli hamkorlik munosabatlarini mustahkamlashga ustuvor ahamiyat berilishi transport diplomatiyasining yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qildi. Xususan, xalqaro transport yo'laklarini rivojlantirish, temiryo'l va avtomobil transporti qatnovlarini kengaytirish, chegaraoldi infratuzilmasini takomillashtirish hamda tranzit jarayonlarini soddalashtirish masalalari davlatlararo muzokaralarning muhim yo'nalishlariga aylandi. O'zbekistonning Xitoy–Qirg'iziston–O'zbekiston temiryo'li va Transafg'on transport yo'lagi kabi tashabbuslardagi ishtiroki mamlakatning

mintaqaviy transport aloqalarini rivojlantirishga qaratilgan diplomatik faoliyatini namoyon etadi.

Shu jihatdan, Markaziy Osiyoda transport diplomatiyasining tarixiy rivojlanishini va unda O'zbekistonning tutgan o'rnini ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi 2016–2025-yillarda Markaziy Osiyoda transport diplomatiyasining rivojlanish bosqichlarini o'rganish, O'zbekiston tomonidan ilgari surilgan diplomatik tashabbuslarni tahlil qilish hamda ularning mintaqaviy transport-kommunikatsiya aloqalari, iqtisodiy integratsiya va davlatlararo hamkorlikni mustahkamlashdagi tarixiy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

ASOSIY QISM

Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi transport-kommunikatsiya aloqalari uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan bo'lib, mintaqaning geografik joylashuvi, iqtisodiy salohiyati va xalqaro savdo yo'llari tizimidagi o'рни bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimdan Buyuk ipak yo'li orqali Sharq va G'arb mamlakatlarini o'zaro bog'lab kelgan ushbu hududda savdo yo'llari nafaqat iqtisodiy almashinuv, balki siyosiy-diplomatik munosabatlar, madaniy aloqalar va davlatlararo hamkorlikning rivojlanishiga ham xizmat qilgan. Shu jihatdan, zamonaviy transport diplomatiyasining tarixiy asoslarini mintaqadagi qadimgi savdo-kommunikatsiya tizimlari va keyingi davrlarda shakllangan transport infratuzilmasi bilan bog'liq holda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

1991-yilda Markaziy Osiyo respublikalari davlat mustaqilligiga erishgach, sobiq ittifoq davrida yagona xo'jalik tizimining tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritgan temiryo'l, avtomobil yo'llari va boshqa transport tarmoqlari mustaqil davlatlar hududidan o'tuvchi xalqaro kommunikatsiya yo'nalishlariga aylandi. Natijada yuk va yo'lovchi tashish jarayonlarini tartibga solish, chegara va bojxona nazoratini tashkil etish, tranzit to'lovlarini belgilash hamda xalqaro transport kelishuvlarini ishlab chiqish zarurati yuzaga keldi.

Mazkur davrda mintaqa davlatlari transport sohasida mustaqil siyosat yuritishga intilgan bo'lsalar-da, mavjud infratuzilmaning o'zaro bog'liqligi davlatlararo hamkorlikni saqlab qolishni taqozo etdi. Transport tizimining samarali faoliyat yuritishi faqat milliy infratuzilmani rivojlantirish bilan cheklanmasdan, qo'shni mamlakatlar bilan diplomatik muzokaralar olib borish, tranzit tartiblarini muvofiqlashtirish va xalqaro transport yo'laklarini shakllantirishga ham bog'liq bo'lib qoldi.

Shu tariqa, mustaqillikning dastlabki yillarida Markaziy Osiyoda transport diplomatiyasi milliy transport tizimlarini shakllantirish va davlatlararo tranzit munosabatlarini tartibga solishga yo'naltirilgan bo'lsa, keyingi bosqichlarda xalqaro transport yo'laklarini diversifikatsiya qilish, iqtisodiy integratsiyani rivojlantirish va mintaqaviy transport bog'liqligini mustahkamlash masalalari ustuvor ahamiyat kasb eta boshladi.

2016-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasining tashqi siyosatida Markaziy Osiyo davlatlari bilan o'zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi transport diplomatiyasining faollashuviga zamin yaratdi. Mamlakatning mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan tashabbuslari transport-kommunikatsiya aloqalarini kengaytirish, chegaraoldi infratuzilmasini rivojlantirish, xalqaro yuk tashish jarayonlarini soddalashtirish va tranzit salohiyatini oshirish kabi yo'nalishlarni qamrab oldi.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 10-noyabrda Samarqand shahrida bo'lib o'tgan «Markaziy Osiyo: yagona tarix va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va taraqqiyot yo'lidagi hamkorlik» mavzusidagi xalqaro konferensiyada ilgari surgan tashabbuslari mintaqaviy transport diplomatiyasining rivojlanishida muhim siyosiy ahamiyatga ega bo'ldi. Mazkur konferensiyada Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalarni kengaytirish, transport-kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirish va o'zaro bog'liqlikni kuchaytirish masalalariga e'tibor qaratildi [1].

O'zbekistonning transport diplomatiyasida 2018-yil muhim bosqichlardan biri bo'ldi. Jumladan, 2018-yil 20–21-sentyabr kunlari Toshkent shahrida «Markaziy Osiyo xalqaro transport yo'laklari tizimida: strategik istiqbollar va amalga oshirilmagan imkoniyatlar» mavzusidagi xalqaro konferensiya tashkil etildi. Unda mintaqa davlatlarining tranzit salohiyatidan samarali foydalanish, xalqaro transport yo'nalishlarini rivojlantirish, transport xizmatlarini takomillashtirish va davlatlararo hamkorlikni kengaytirish masalalari muhokama qilindi [2].

Ushbu tashabbuslar transport diplomatiyasining faqat yuk tashish va logistika masalalaridan iborat emasligini, balki davlatlararo siyosiy ishonch, iqtisodiy xavfsizlik, mintaqaviy integratsiya va tashqi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish bilan bevosita bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekistonning Markaziy Osiyodagi transport diplomatiyasida xalqaro temiryo'l yo'nalishlarini shakllantirish va mavjud transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish muhim o'rin egallaydi. Xususan, Xitoy–Qirg'iziston–O'zbekiston temiryo'li loyihasi mintaqaning Sharqiy Osiyo mamlakatlari bilan transport aloqalarini rivojlantirishga qaratilgan strategik tashabbuslardan biri hisoblanadi. Mazkur loyiha bo'yicha muzokaralar uzoq yillar davom etgan bo'lib, uning amalga oshirilishi uch davlat o'rtasidagi siyosiy kelishuvlar, texnik-iqtisodiy masalalar va investitsiyaviy hamkorlikka bog'liq bo'lgan. 2024-yil 6-iyunda Pekin shahrida Xitoy, Qirg'iziston va O'zbekiston hukumatlari o'rtasida ushbu temiryo'l qurilishi loyihasini birgalikda ilgari surish to'g'risidagi bitim imzolandi. 2024-yil 27-dekabrda esa Qirg'izistonda loyiha qurilishiga rasman start berildi [3]. Loyihaning tarixiy ahamiyati shundaki, u Markaziy Osiyoning Xitoy bilan transport bog'liqligini mustahkamlash, yangi tranzit imkoniyatlarini yaratish va xalqaro savdo yo'nalishlarini diversifikatsiya qilishga xizmat qilishi kutilmoqda. Shu bilan birga, temiryo'l qurilishi mintaqaviy transport diplomatiyasining ikki tomonlama kelishuvlardan ko'p tomonlama strategik loyihalar darajasiga ko'tarilayotganini namoyon etadi.

O'zbekiston transport diplomatiyasining yana bir muhim yo'nalishi Markaziy va Janubiy Osiyoni o'zaro bog'lashga qaratilgan Transafg'on temiryo'li tashabbusi hisoblanadi. Ushbu loyiha O'zbekiston–Afg'oniston–Pokiston yo'nalishida transport-kommunikatsiya aloqalarini rivojlantirish, Janubiy Osiyo bozorlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish va mintaqaning tranzit salohiyatini oshirishni nazarda tutadi.

2021-yil 16-iyulda Toshkent shahrida o'tkazilgan «Markaziy va Janubiy Osiyo: mintaqaviy bog'liqlik. Tahdidlar va imkoniyatlar» xalqaro konferensiyasida O'zbekiston Prezidenti Termiz–Mozori Sharif–Kobul–Peshovar temiryo'li loyihasining strategik ahamiyatiga alohida e'tibor qaratdi. Ushbu tashabbus Markaziy Osiyo mamlakatlarining Janubiy Osiyo bilan savdo-iqtisodiy aloqalarini rivojlantirish, transport xarajatlarini kamaytirish va yangi logistika imkoniyatlarini shakllantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir [4].

2025-yil 17-iyulda Kobul shahrida O'zbekiston, Afg'oniston va Pokiston vakillari Transafg'on temiryo'li loyihasining texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish bo'yicha kelishuv imzoladilar. Mazkur kelishuv loyihani amalga oshirishga tayyorgarlik jarayonidagi muhim diplomatik natija bo'ldi. Biroq 2025-yil holatiga ko'ra, ushbu loyiha to'liq qurib bitkazilgan transport yo'lagi emas, balki kelishuv va tayyorgarlik bosqichidagi strategik tashabbus sifatida baholanishi lozim [5].

Markaziy Osiyoda transport diplomatiyasining rivojlanishi mintaqaviy iqtisodiy integratsiya jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir. Transport-kommunikatsiya tarmoqlarining o'zaro uyg'unlashuvi davlatlar o'rtasidagi savdo hajmini oshirish, ishlab chiqarish kooperatsiyasini rivojlantirish, yangi bozorlarni o'zlashtirish va investitsiyaviy hamkorlikni kengaytirish uchun muhim sharoit yaratadi. O'zbekistonning mintaqadagi geografik joylashuvi transport diplomatiyasida alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakatning barcha Markaziy Osiyo davlatlari bilan chegaradosh ekanligi uni mintaqaviy transport yo'nalishlarini o'zaro bog'lovchi muhim hududlardan biriga aylantiradi. Shu sababli O'zbekiston transport

siyosatida qo'shni mamlakatlar bilan temiryo'l va avtomobil transporti qatnovlarini rivojlantirish, xalqaro tranzit yo'nalishlarini kengaytirish va logistika infratuzilmasini takomillashtirish masalalari muhim o'rin egallaydi.

Transport diplomatiyasining iqtisodiy samaradorligi faqat yangi yo'llarni qurish bilan belgilanmaydi. Mavjud infratuzilmadan samarali foydalanish, bojxona va chegara tartiblarini soddalashtirish, transport tariflarini muvofiqlashtirish, elektron hujjat almashinuvini rivojlantirish hamda xalqaro yuk tashish jarayonlarida ortiqcha ma'muriy to'siqlarni kamaytirish ham muhim ahamiyatga ega. 2018-yilda Toshkentda o'tkazilgan xalqaro konferensiyada temiryo'l transporti samaradorligini oshirish, avtomobil tashuvlarini takomillashtirish, havo transporti aloqalarini kengaytirish va yangi transport yo'laklarini shakllantirish masalalarining muhokama qilingani transport diplomatiyasiga kompleks yondashuv kuchayganini ko'rsatadi [2].

O'zbekistonning transport diplomatiyasi ikki tomonlama davlatlararo muzokaralar bilan cheklanmay, xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar doirasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni ham qamrab oladi. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Shanxay hamkorlik tashkiloti, Osiyo taraqqiyot banki, Jahon banki va boshqa xalqaro institutlar bilan hamkorlik transport infratuzilmasini rivojlantirish, logistika xizmatlarini takomillashtirish va xalqaro transport standartlarini joriy etish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Mazkur jarayonlarda diplomatik muzokaralar transport loyihalarini moliyalashtirish, texnik-iqtisodiy asoslarni ishlab chiqish, davlatlararo kelishuvlarga erishish va transport siyosatini muvofiqlashtirishning asosiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Xalqaro transport loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi bir nechta davlatlarning siyosiy irodasi, iqtisodiy manfaatlari va infratuzilmaviy imkoniyatlarini uyg'unlashtirishni talab etadi. Shu jihatdan, transport diplomatiyasi davlatlararo iqtisodiy hamkorlikning amaliy vositasi bo'lish bilan birga, mintaqaviy siyosiy ishonchni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

O'tkazilgan tarixiy-xronologik tahlil asosida 2016–2025-yillarda O'zbekistonning transport diplomatiyasini shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqich – 2016–2018-yillarni qamrab olib, qo'shni davlatlar bilan siyosiy muloqotning faollashuvi, transport aloqalarini tiklash va mintaqaviy transport hamkorligi bo'yicha yangi tashabbuslarning ilgari surilishi bilan tavsiflanadi. Ikkinchi bosqich – 2019–2022-yillarda xalqaro transport yo'laklarini rivojlantirish, Markaziy va Janubiy Osiyo o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlash hamda ko'p tomonlama diplomatik muzokaralarni kengaytirishga qaratilgan faoliyat bilan ajralib turadi. Uchinchi bosqich – 2023–2025-yillarda strategik temiryo'l loyihalari bo'yicha davlatlararo kelishuvlarning rivojlanishi, Xitoy–Qirg'iziston–O'zbekiston temiryo'li qurilishining boshlanishi va Transafg'on transport yo'lagi yuzasidan muzokaralarning davom ettirilishi bilan xarakterlanadi.

Ushbu davrlashtirish O'zbekiston transport diplomatiyasining dastlab mintaqaviy siyosiy muloqotni faollashtirishdan boshlab, keyinchalik yirik xalqaro transport loyihalari bo'yicha amaliy kelishuvlarga erishish tomon rivojlanganini ko'rsatadi.

XULOSA

2016–2025-yillarda O'zbekistonning transport diplomatiyasi Markaziy Osiyoda davlatlararo hamkorlikni mustahkamlash, xalqaro transport yo'laklarini diversifikatsiya qilish va mintaqalararo iqtisodiy bog'liqlikni rivojlantirishga qaratilgan tashqi siyosatning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mazkur jarayonning tarixiy ahamiyati O'zbekistonning mintaqaviy transport tashabbuslarini ilgari suruvchi hamda ko'p tomonlama transport kelishuvlarida faol ishtirok etuvchi davlat sifatidagi rolida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на международной конференции «Центральная Азия: одно прошлое и общее будущее, сотрудничество ради

устойчивого развития и взаимного процветания» в Самарканде [Elektron resurs]. – 2017. – 10-noyabr. – URL: <https://www.president.uz/ru/lists/view/1227>.

2. Shanghai Cooperation Organisation. Tashkent Hosts Discussion of Central Asia's Role in System of International Transport Corridors [Elektron resurs]. – 2018. – 21-sentyabr. – URL: <https://eng.sectsco.org/20180921/469032.html>.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. President of Uzbekistan Addresses Participants of the Signing Ceremony of the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Agreement [Elektron resurs]. – 2024. – 6-iyun. – URL: <https://www.president.uz/en/lists/view/7293>.

4. Mirziyoyev Sh.M. Address at the International Conference «Central and South Asia: Regional Connectivity. Challenges and Opportunities» [Elektron resurs]. – 2021. – 16-iyul. – URL: <https://president.uz/en/lists/view/4484>.

5. Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan. Agreement on Feasibility Study for Trans-Afghan Signed [Elektron resurs]. – 2025. – 17-iyul. – URL: <https://mfa.gov.af/en/45037>